

KIRSAL MİMARİNİN ÖRNEKLERİNDEN “SERENLER”İN COĞRAFI AÇIDAN İRDELENMESİ¹

Doç.Dr.Salih CEYLAN²

Özet

Binlerce yıllık birikimin sonucu ortaya çıkan, doğal çevreye sıkı sıkıya bağlı ve onun izlerini taşıyan kırsal mimarimiz, gelişen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel koşulların bize yönelik dayatmalarının bir sonucu olarak yok olma riski ile karşı karşıyadır. Kırsal mimarimizi korumak ve gelecek nesillere aktarmak hem toplumsal bir görev ve hem de kültürel bir zorunluluktur. Bu yöndeki çabaların başariya ulaşabilmesi her şeyden önce yapılacak çalışmalara bağlıdır.

Arılar için bir çeşit sığınak işlevi gören ve yörede doğal kara kovanların adı olarak kullanılan “seren”, taş ve ahşap(ardıç ağacı) yapı malzemesiyle inşa edilen, üç-dört metre yüksekliğinde dikdörtgen biçimli yapılardır. Çatısı ahşap malzeme ile inşa edilen serenin saçak kısımları, başta ayı olmak üzere vahşi hayvanların çatıya çıkmasını engellemek amacıyla uzun tutulmuştur. Çatı üzerine dizilen ve yapının asıl fonksiyonunu üstlenen “kara kovan”lar, ardıç ağaçlarının gövdesi oyularak yapılır. Serenlerin inşası sırasında kullanılan ahşap malzemenin dış cephedeki kısımlarında bırakılan çıkıntılar, çatıya çıkmada merdiven işlevi görür.

Sivil mimarinin en güzel örneklerinden olan ve Elmalı'nın Küçük ve Büyüksöğle köyleri dışında, Teke yöresine dağılmış biçimde(Korkuteli, Kumluca, Finike ve Beydağları çevresi) bulunan serenler, gün geçtikçe önemini kaybetmektedir. Bu bildiride Elmalı(Antalya) yöresindeki serenlerin coğrafi özellikleri irdelenmiş ve kırsal mimarinin mirası durumunda olan bu yapıların korunması ve gelecek nesillere taşınabilmesi konusunda nelerin yapılabileceği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal mimari, seren, coğrafi özellikler, kara kovan.

¹ Bu çalışma, 4-6 Kasım 2010 tarihleri arasında Mehmet Akif Ersoy Üniversitesince düzenlenen *Batı Akdeniz Doğa Bilimleri Sempozyumunda* bildiri olarak sunulmuştur.

² Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü,Burdur, sc221965@gmail.com , sceylan@mehmetakif.edu.tr , Tlf: 0506 204 79 19, 0 535 288 80 28

Abstract

Our rural architecture which is shaped within thousands of years and tightly attached to natural environment is on the verge of destruction as a result of developing social-economical and social-cultural circumstances and impositions. It is both a social duty and a cultural essentiality to protect and maintain our rural architecture. The achievement depends mostly on the related studies.

“Seren”, which functions as a kind of shelter for bees and known as the natural honeycombs at the local area, is made of stone and wood (juniper wood) and it is a 3-4 meters high oblong structure. The roof is made of wood and its drips are very high in order to prevent the wild animal, especially bears, from reaching the roof. “Kara kovan”, which is put on the roof and which performs the main function of the structure, is made by carving the trunk of juniper tree. The outcrops on the wood, which is used for construction of “seren”, function as a ladder to climb up the roof.

The “serens”, most beautiful samples of civil architecture and seen in Teke region (Korkuteli, Kumluca, Finike and Beydağları area) apart from Küçük and Büyüksöğle villages of Elmalı, have been losing their importance day by day. In this notice the geographical features of serens in Elmalı(Antalya) region have been examined and how to protect and maintain this rural architecture heritage has been discussed.

Key Words: *Rural architecture, seren, geographical features, natural honeycomb.*

Giriş

Kültürel(Beşeri) coğrafyacıların peyzaj çalışmaları genel olarak peyzajın üç temel unsuru olarak kabul edilen *yerleşme şekilleri*, *arazi bölümlenme sistemi* ve *mimari* üzerine yoğunlaşmıştır(Jordan-Bychkov and Domosh, 2003:27-28). İnsanın oturduğu ve çeşitli amaçlarla kullandığı yer olan yerleşme, Doğanay tarafından “*bir yararlanma ve ekonomik faaliyetlerde bulunma bölgesi*”(1997: 20) olarak tanımlanırken, Özçağlar “*barınmak ya da belirli bir faaliyeti sürdürmek amacıyla bir saha üzerinde inşa edilmiş bir veya birden fazla konuttan oluşan üniteler*”(1997: 66) olarak tanımlar.

Kırsal yaşamda yaşayanlar geçim sahalarını adeta bir avcı gibi kuvvetli bir sezgi ile tespit ederek işe yarar her noktaya el atmışlardır. En ufak geçim ünitesinden, en genişine kadar hemen her yer insanların işgaline uğramıştır ve geçim alanları üzerinde bir takım meskenler inşa edilmiştir(Tunçdilek,1967:162,165). Her bir mesken şekli de bulunduğu yerin coğrafi yapısı ile o yerde ikamet eden insanların sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapılarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu yapılar Anadolu toplumunun kültürel zenginliği içinde bölgeden bölgeye, hatta aynı bölgede, köyden köye farklılık göstermektedir. Yerleşmeler buldukları tomografik yapı, kültürel ve fiziksel çevre koşulları ile biçimlenmektedir(Eminağaoğlu ve Çevik,2007:157-158). Böylece kırsal yerleşmeler; buldukları bölgenin fiziki şartlarını, kültürel yapısını, ait oldukları dönemin yaşam biçimini mekânlarına yansıtan, halk mimarisinin yaygın görüldüğü çevrelerdir.

Kırsal mimari, kırsal kesimde halen varlığını sürdürmeye çalışan ve halkbilimi açısından büyük önem taşıyan kültürel değerlerimizden biridir. Gerek kullanılan yapı malzemesi ve gerekse inşa tarzı bakımından kırsal kesimlerde çeşitli peyzajlar yaratan bu mimari ne yazık ki değişik nedenlerle her geçen gün biraz daha azalmakta, yerine yenileri yapılmamakta ve var olanlar zamanla yok olmaktadır.

Halk(kırsal) mimarisi, genel etmenler altında gelenekselleşen, anonim bir tasarım sürecinde oluşan bir mimari olarak tanımlanmaktadır. Bu mimari, söz konusu toplumun değer yargılarını, dünya görüşlerini, gelenek-görenek ve inanç sistemlerini, aile ve akrabalık bağlarını, komşuluk ilişkilerini anlamada ve anlatmada kaynaklık eden en önemli verilerden biridir(Baran,2006:142). Halkbilimi açısından önem taşıyan halk mimarisi ya da kırsal mimari büyük ölçüde ihmal edilmiş konulardan biridir. Halk(kırsal) mimari ancak yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra gereken ilgiyi görmeye başlamıştır. Bunun nedeni, tarımsal alanda ortaya çıkan hızlı değişme sonucu eski geleneklerin yer yer kaybolduğu korkusuydu(Kenneth S.Goldstein,1983). Nitekim günümüzde geleneksel halk kültürümüz, dağ köylerinde bile artık gündelik hayat, eski kültür değerleri veya nesnelere ile yaşamadığı için oralarda da teknolojiye yenik düşmektedir. Yaşları yetmişe dayanan çıraksız ustalar, antika pazarlarında satılan geleneksel mutfak araç gereçleri, halılar, tarım aletleri vb. gibi yıkılmaya yüz tutmuş geleneksel evler de sessizce kaybolup gitmektedir(Oğuz,2003).

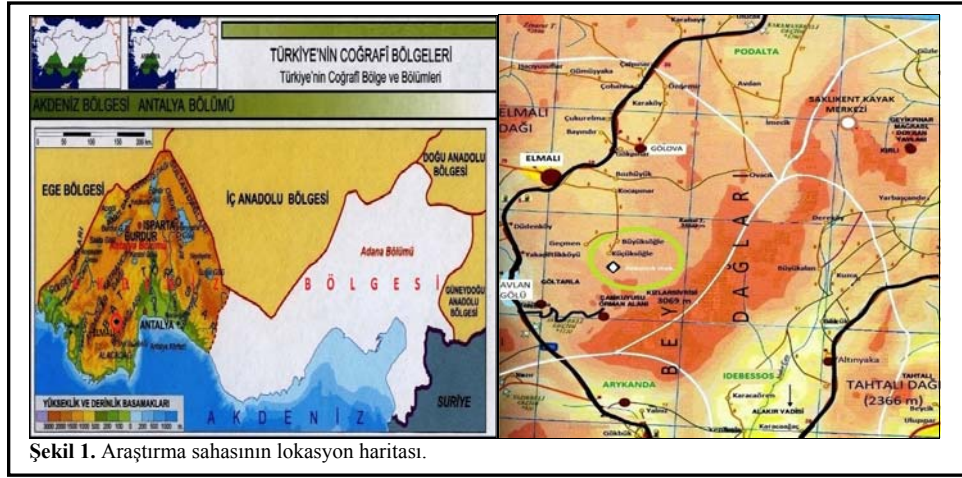
Binlerce yıllık birikimin sonucu ortaya çıkan, doğal çevreye sıkı sıkıya bağlı ve onun izlerini taşıyan kırsal mimarimiz, gelişen sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel koşulların bize yönelik dayatmalarının bir sonucu olarak yok olma riski ile karşı karşıyadır.

Bunlardan biride, arılar için bir çeşit sığınak işlevi gören ve Elmalı yöresinde doğal kara kovanlarının adı olarak kullanılan “seren”lerdir.

Sivil mimarının en güzel örneklerinden olan ve Elmalı'nın Küçük ve Büyüksöğle köyleri dışında, Teke yöresine dağılmış biçimde(Korkuteli, Kumluca, Finike ve Beydağları çevresi) bulunan *serenler*, gün geçtikçe önemini kaybetmektedir. Bu bildiride Elmalı(Antalya) yöresindeki *serenlerin* coğrafi özellikleri irdelenmiş ve kırsal mimarının mirası durumunda olan bu yapıların korunması ve gelecek nesillere taşınabilmesi konusunda nelerin yapılabileceği tartışılmıştır.

2.Konum özellikleri

Elmalı yöresi, Akdeniz Bölgesinin Antalya bölümünde ve aynı isimle anılan ilin sınırları içerisinde yer alır. Yörede doğal kara kovanlarının adı olarak kullanılan “seren”ler, ilçeye bağlı Küçük ve Büyüksöğle köyleri sınırları içerisinde ve köy yerleşmelerine yaklaşık 3 km uzaklıkta yer alır. Antalya körfezinin batısında kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan Bey dağlarının en yüksek zirvesi Kızlar sivrisinin(3069 m) batı kesiminde yer alan araştırma sahası, deniz seviyesinden 1321 m yükseltide yer alır(Şekil 1).

Şekil 1. Araştırma sahasının lokasyon haritası.

3.Araştırmanın modeli

Bu çalışmada “arı serenleri”nin Elmalı yöresindeki son temsilcileri incelenmiştir. Söz konusu çalışma bir alan(saha) araştırması olup, çalışmada keşfe yönelik/keşfedici desen(Exploratory design) kullanılmıştır.

4.Evren ve örneklem

Araştırmanın evrenini Teke yöresine dağılmış biçimde(Korkuteli, Kumluca, Finike ve Beydağları çevresi) yer alan “arı serenleri” oluşturmaktadır. Örneklemi ise son örneklerinin görüldüğü Elmalı ilçesine bağlı Küçüksöğle ve Büyüksöğle köy yerleşmeleri oluşturmaktadır.

5. Materyal ve metot

Alan(saha) araştırmasının amacı, kasaba ve köy gibi geleneksel kırsal yerleşmelerin de gittikçe kentlere benzeyen mimari özelliklerinin Elmalı yöresinde beklide son temsilcileri olan “arı serenleri”nin coğrafi ve yapısal özelliklerinin tespiti, belgelenmesi ve arşivlenmesidir. Araştırma sırasında gözlem ve görüşme tekniklerinden yararlanılmış; yapı ustaları ile gerçekleştirilen görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmış, yerleşim yerlerinde günümüze kadar gelmeyi başarmış olan halk mimarisi ürünleri fotoğraf çekimleri ile belgelenmiştir. Alan araştırması, “seren” olarak adlandırılan ve Elmalı yöresinde en yoğun olarak karşımıza çıkan Küçüksöğle ve Büyüksöğle yerleşim merkezlerinde gerçekleştirilmiştir. Bu yerleşim yerleri, esas saha araştırmasından önce tarafımızca yürütülen bir projenin arazi çalışması sırasında yapılan bir ön araştırma esnasında tespit edilen ve temsil yeteneği olduğu düşünülen yerleşim birimleridir. Geniş bir literatür çalışması ile desteklenen arazi bulguları coğrafyanın ilkeleri doğrultusunda analiz edilmiştir.

6. Bulgular

Seren; Güzel Türkçemizce ve günlük yaşamımızda da oldukça sıklıkla kullandığımız “sermek” kelimesinden gelir. Sermek kelimesinden seren, “*düz bir yüzeye bir şeyler sermek, düz bir yüzeyde bir şeyler seren*” anlamına gelir ve “serme” eylemini yapan kişiyi ifade eder. Seren; kimi yerde “*gönder*” için kullanılırken, kimi yerde kapılarda işlevsel bir araç, kimi yerde su çekmeye yarayan bir araç, kimi yerde üstü açık balkon, kimi yerde de dokuma aygıtı olarak kullanılmıştır. Bazen “makam” yerine kullanılmış, olan “seren” kelimesi, bir sıfat(örn. uzun saçlı) olarak da güzel Türkçemizde yerini almıştır. *Seren*, evin bir eklentisi ya da bölmesi olarak “*kiler*” için de kullanılmıştır. Bazı yörelerde eski evlerde “raf”lara *seren* adı verilir. Bazı yörelerde “tahta çakılmış arabalara” bu isim verilirken, bazı yörelerde ise *seren* “*çardak*” yerine kullanılmıştır. Seren, yerleşmelere de ad olmuştur. Nitekim Edirne ili Meriç ilçesi merkez bucağına bağlı bir yerleşim birimi ile Sivas ili, Yıldızeli ilçesi, merkez bucağına bağlı bir yerleşmeye *seren* adı verilmiştir(<http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=seren> son ziyaret tarihi:11.10.2010).

Seren, türkülerimize de konu olmuştur. Hamit ÇİNE’den alınan oturaklı Burdur zeybeğinde geçen anlamıyla *seren*, “yere dikilen dört tahta direğe bez germek suretiyle elde edilen sebze kurutmalığı ya da gölgelik” olarak tarif edilir. Hamit ÇİNE, “*Burdur’dan Damlalar*” adlı eserinde *seren*’i, *direk* anlamında kullanmakta *eski evlerde ve kuyularda bulunan uzun direkler* olarak betimlemektedir(Çine.2003:246).

Yelkenli gemilerde üzerine dört köşe yelken açmak ve işaret kaldırmak için direğe yatay olarak bağlanan göndere *seren* adı verilirken, mimaride, *konut kapılarında menteşe ve kilidin takıldığı düşey konumdaki kalın parçaya* bu ad verilir(<http://tdk.org.tr/TR/Genel/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF4376734BED947CDE&Kelime=seren> son ziyaret tarihi:11.10.2010).

Seren, Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğünde; ot, ekin taşımak için arabayı genişletmek amacıyla yanlara uzatılan ağaçlara bu ad verilmiştir. Yaygın olarak;

Balkesir(Aslıhan tepeciği *Çağış*), **Çanakkale**(*Biga*), **Kocaeli**(*Gölcük, İzmit, İlyas Karamürsel*), **İstanbul**(*Şile*), **Sinop**, **Samsun**(*Terme, Çarşamba*), **Hatay**(*Reyhanlı* ve Amik Ovası Türkmenleri), **Sivas**(*Şarkışla* ve çevresi, *Ağrakos Şuşehri*), **Niğde**(*Bor*), **Kırklareli**(*Lüleburgaz*), **Tokat**(Banarlı) illerinde kullanılmaktadır (<http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=seren>, son ziyaret tarihi:11.10.2010).

Manisa, Bolu, Çankırı(*Kurşunlu*), **Artvin**(*Ardanuç Yanıklı*), **Muğla**(*Gölcük*) yörelerinde sırım ve uzun ağaçlara *seren* adı verilir. **Denizli** *Honaz*(*Söğüt*) yöresinde *seren*, süt kovanı asılan çatal ağaca verilen isim olur. **Afyon**(*Çığırtı, Dınar*) çevresinde, tuzak kurmakta kullanılan 1,5 cm çapında ve 1 m boyunda yaş, esnek ağaçlara *seren* adı verilir. **Muğla** (*Milas*) ve çevresinde, evlerin çatısında kiremit konacak tahtaların altına çakılan bilek kalınlığındaki ağaçlara bu isim verilir. **Manisa**(*Kula*) ve **Burdur**'da; eski evlerde ve kuyularda bulunan uzun direklerle(*Çine*,2003:246) *seren* adı verilir.

Benzer bir işleyle “kuyudan su çekmekte kullanılan kaldıraca benzer bir aygıt”a **Afyon, Isparta**(*Eğirdir*), **Denizli**(*Çal Seyit, Acıpayam Oğuz, Çivril Çöplü, Tavas*), **Aydın**(*Alanlı*), **İzmir**(*Bergama*), **Kütahya**(*Altıntaş, Beşkarış*), **Zonguldak** ve **Edirne**'de Bulgaristan göçmenlerince, *seren* olarak kullanılır. Kuyudan su çekmekte kullanılan kaldıraca benzer aygıt, **Aydın** *Bozdoğan*(*Eymir*) çevresinde *serenni* olarak adlandırılır. **Seren, Zonguldak**(*Balkız Devrek* ve *Olukyani*) ve **Kastamonu**'da(*Peşman Daday*) *meyve, sebze, tarhana vb. kurutmaya yarayan genişçe, üstü açık balkona* verilen isimdir. Meyve, sebze, tarhana vb. kurutmaya yarayan genişçe, üstü açık balkon **Bolu**(*Berkköyü*)'da *serende*, **Tokat**'ta *serender*, **Bolu**'da *serendi*, **Düzce**'de *serente* olarak isimlendirilmektedir (<http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=seren>, son ziyaret tarihi:11.10.2010).

Seren, Ordu(*Bayadı*) ve **Adana**(*Karatepe*)'da, *dokuma aygıtı ve dokumacılıkta kullanılan yassı tahta* için kullanılmaktadır. **Bolu**(*İğneciler Mudurnu*) yöresinde “yer, orun, makam” için kullanılan *seren*, **İzmir** *Menemen*(*Helvacı*) çevresinde “uzun” anlamında(uzun saçlı) bir sıfat olarak kullanılır. Dört direk üstüne yapılmış tahıl, meyve, sebze kurusu saklanan kilere **Samsun** *Çarşamba*(*Değirmenbaşı* ve *Gökçeli*) ve **Rize** yöresinde *seren* adı verilir. Aynı fonksiyonu üstlenen eklenti, **Ordu** *Ulubey*(*Bayadı*), **Giresun**(*Soğuksu*) **Mesudiye**(*Kolon*) ve **Rize** *Ardeşen*(*Gare*) yöresinde *serendi* olarak geçer (<http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=seren>, son ziyaret tarihi:11.10.2010).

Arkeolog Ünsal ÖZÇAKIR, *seren* adının Ksantos'ta aslı ülkemizden alındığı için kopyası bulunan ve Ksantos Payeli Mezar Anıtı (veya Harpyler Anıtı – MÖ. 480) diye adlandırılan anıtın üst tarafında betimlenen ve *siren* denen denizkızlarından başkalaşmış olabileceğinden söz eder. Azra ERHAT'ın Mitoloji Sözlüğü'nde de söz edilen ve insanı baştan çıkararak bir müzik yaparak müziğe kendini kaptıranların kayalıklara çarpıp ölmelerine neden olan *sirenlerle* bezeli bu anıtın şekli(2010:268-269) de *serenlere* benzer.

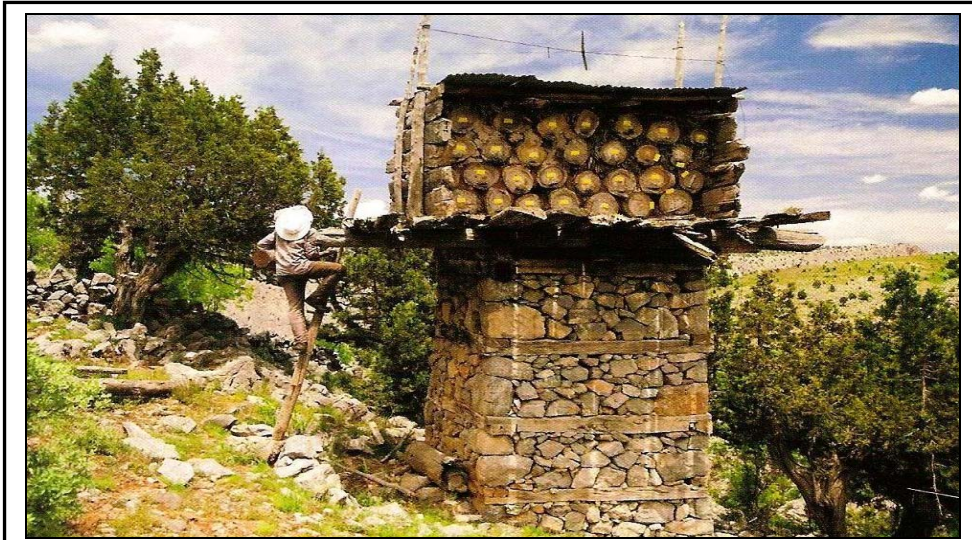
Halk kültürü araştırmacısı Öznur TANAL(2010), bu yapıların antik Lykia lahitlerinden (kayadan oyulan kapaklı mezar) esinlenerek inşa edildiğine dikkat çeker. Mısır ve Anadolu'da *ölü evi* olarak kullanılan ve mimarisiyle lahitlerden esinlenilerek bir tür mabedi çağrıştırdığı ifade edilen *serenlerin*, kullanım olarak tam tersi bir özellik taşıdığını ifade eder. Tanal, lahitler antik dönemin *ölü evleri* sayılırken *serenler*, doğanın

mucizesi sayılan arı hücrelerini harmanlayarak yaşamın hizmetine sunan bir *dirim evi* olarak isimlendirebiliriz ve bir piramit gibi üst üste dizilen kovanlar bu görünümüyle, antik lahitlerin kapağını andırır.

Seren, **Burdur Tefenni**(Başpınar), **Göhlisar**(Pazaravdan), **Çavdır**(Kozagaç) ve **Bucak**, **Antalya Finike** ve **Muğla Fethiye**(Dont)’de *odalarda tavana yakın konulan raf* için kullanılır. **Kastamonu** ve çevresinde, **Muğla’nın Bodrum**(Pınarlıbelen) ve **Fethiye**(Eldirek) ilçeleri ile **Edirne** ve ilçelerinde evlerde odaların duvarlarına monte edilen ahşap raflar için kullanılır. Yerden yaklaşık 2 metre yükseltide ve duvara monte edilen, genişliği yer yer 15-20 cm kadar olan ve üzerine çanak, bardak vb. konulduğu ahşaptan yapılara *sergen* veya *raf* adı verilir. Sergen ve raf, **Isparta Sütçüler**’de serek olarak adlandırılır.

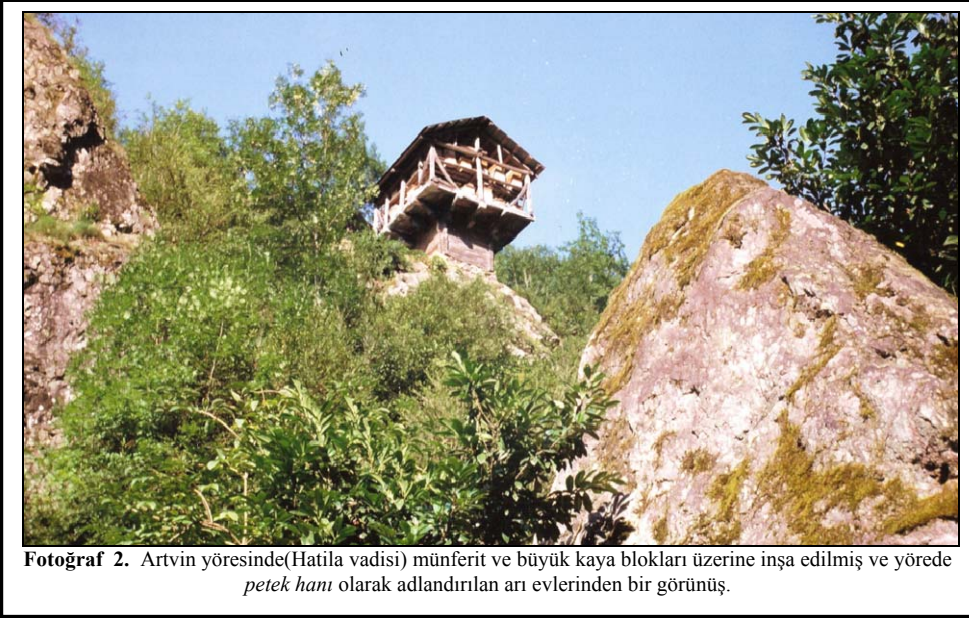
Isparta Yalvaç(Kumdanlı), Manisa Kula, Çorum, Konya Beyşehir ve Seydişehir çevresinde *seren*, “kuyu zincirinin bağlı olduğu uzun sırık, direk” için kullanılır. **Kars** yöresinde ise “saman taşımak için yanlarına tahta çakılmış arabaya” *seren* adı verilir (<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=seren&ayn=tam,son>, son ziyaret tarihi: 11.10.2010).

Konya Hadim’de, koruma amacıyla taştan örülmüş ve ağaç yapılarla desteklenmiş kule biçimli yapılara ağaç kütüklerinden oyma kovanların dizilmesiyle oluşan yapıya *hanay* adı verilmektedir. Hanay, gerek yapısal ve gerekse işlevsel özellikleri bakımından Antalya yöresi *serenleri* ile aynı özellikleri gösterir(Fotoğraf 1).

Fotoğraf 1. Hadim bağlı Dedemli Beldesi’nin Kaynarca Yaylasındaki “hanay”dan bir görünüş. Saf kara kovan balı üretmek amacıyla inşa edilen bu geleneksel yapıların sayısı günümüzde oldukça azalmış durumdadır(ATLAS, 2010 EKİM, s.63)

Artvin yöresinde (Hatila vadisi) münferit ve büyük kaya blokları üzerine inşa edilmiş *arı evleri*, yörede **petek hanı** olarak adlandırılır. Arıların başta ayı olmak üzere yaban hayvanlarından korunması amacıyla, kaya üzerine oturtulan, temel kısmı dar ve 1,5-2,0 metre yükseltide inşa edilmiştir(Fotoğraf 2). Üzerine yerleştirilen ve kovanların dizildiği asıl yapı ise temele göre geniş tutulmuştur. Petek hanlarının ön cepheleri, arının daha rahat işleyebileceği yöne ve vadinin uzanışa paralel olarak inşa edilmiştir. Petek hanlarının içerisinde yeni tip kovanların yanı sıra eski tip kovanlar da oldukça fazla sayıda yer alır. Bunlara yörede *kavran* adı verilir(Ceylan,1995:304).

Fotoğraf 2. Artvin yöresinde(Hatila vadisi) münferit ve büyük kaya blokları üzerine inşa edilmiş ve yörede *petek hanı* olarak adlandırılan arı evlerinden bir görünüş.

Slovenya’da arı kovanları, **arı evi** ya da **kovan evi** olarak nitelendirilebilecek bizdeki *serander* benzeri ahşap yapılara yerleştiriliyor. Ahşap arı evleri, geleneksel mimarinin özgün örneklerini teşkil ediyor. Bu kovan evlerinin dış yüzeyleri, arının içeri kovana girmesine izin veren aralıkları olan ahşap panellerle kaplanıyor. Her bir panelin arkasında bir kovan bulunuyor. Paneller birbirinden renkli sahneler ile süsleniyor. İnanışa göre arılar bu renkli panelleri tanıyor ve kovanını buluyor(arıları cezp etmek için son derece renkli bir yöntem başvurulmuş). Slovenya’da ahşap arı evleri geleneksel mimarinin özgün örneklerini teşkil ediyor(Önay,2008:47).

Arıcılık kültürüne dair ilgi çeken bir başka unsur da **arı** ya da **kovan arabaları**. Aynı arı evleri gibi gezer **arı arabaları** türetilmiş. Arı evleri gibi bin bir renkli panellerle çevrelenen **arı arabaları** çiçeğin peşinden dağ tepe geziyor. Arıcıya çiçeklerin açtığı

vadilere gitme şansını veren bu sistemde kovanlar gezer bir nitelik kazanıyor. Bir zamanlar fayton gibi atla çekilen bu arabalar artık motorlu olarak varlıklarını sürdürüyor. Eski Sloven halk hikâyelerinin anlatıldığı panellerin yerini ise parlak temel renklere boyanmış mavi, kırmızı, sarı paneller alıyor. Her ne kadar artık tek renkli paneller ağırlık kazansa da eski resimli paneller de titizlikle müzelerde saklanıyor. Bugün Slovenya’da korunabilen en eski arı kovana paneli 1758 yılına ait. Slovenya, en ünlüsü Radovljica kentinde olmak üzere arıcılık müzeleri olan yegâne ülke konumunda(Önay Tan,2008:47).

Araştırma konumuzu oluşturan *serenler*, köy yerleşmelerinin uzağında ormanlık sahalarda inşa edilen ve arıcılık faaliyetinin ortaya çıkardığı, taş ve ahşap(ardıç ağacı) yapı malzemesiyle inşa edilen, 5-6 metre yüksekliğinde kule biçimli yapılardır.

Bey dağlarının batı kesimlerindeki tepelik alanların eteklerinde kurulmuş olan serenlerden ikisi, Elmalı ilçe merkezine yaklaşık 10 km uzaklıkta yer alan Küçüksöğle köyünün güneyinde ve yerleşim merkezine yaklaşık 3 km uzaklıkta “*Avdancık mevki*”nde yer alır(Fotoğraf 3).

Fotoğraf 3. Küçüksöğle köyünün güneyinde “*Avdancık mevki*”nde yer alan *serenler*den bir görünüş.

Elmalı yöresi serenleri, arıcılık faaliyeti içerisinde yer alan ve arıları başta ayı olmak üzere vahşi hayvanlardan ve kötü hava koşullarından korumak amacıyla inşa edilen kule biçimli(yüksekliği yer yer 6 metreye ulaşır) yapılardır(Fotoğraf 4-5). Arıcılık faaliyetinin ortaya çıkardığı ve sıkı sıkıya coğrafi yapıya bağlı olarak şekillenen serenler, aynı zamanda yöre insanının sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel özelliğini de yansıtır.

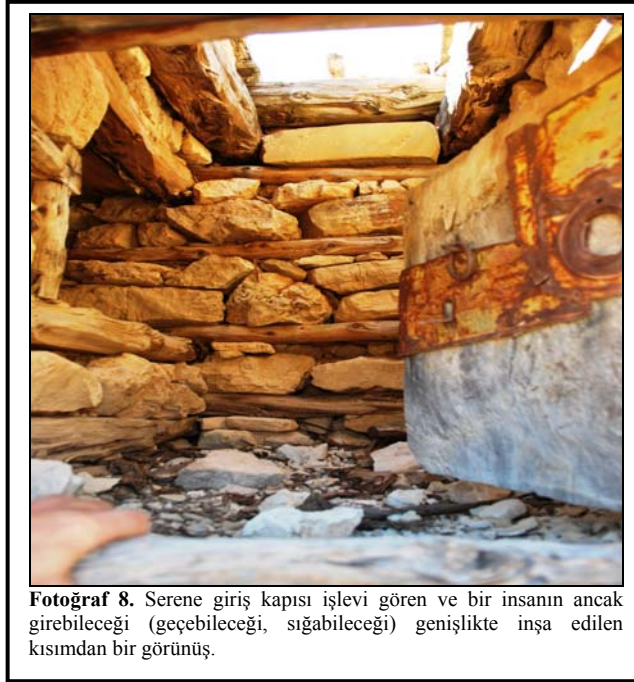

Seren'in, inşasına topografya eğimini de dikkate alarak kare biçiminde(2 m'ye 2 m ebatlarında) ve iri yassı taşlardan düz bir temel yapılarak başlanır. Daha sonra bu taş temel üzerine, ardıc ağacından yapılan(Lübnan sediri, yörede *katran* olarak bilinir) ve 10-15 cm genişliğindeki *hatıl* adı verilen ağaçlar dizilir. Bundan sonra, yapının sağlam olması için bir sıra taş(30-40 cm) bir sıra *hatıl ağacı* olacak şekilde serenin gövde yapısı inşa edilir. Serenin gövde yükseltisi yaklaşık 4 m kadardır(Fotoğraf 6).

Serene giriş kapısı, gövdenin yaklaşık 2,5 metre yüksekliğinde inşa edilir. Bu hem insan ve hem de evcil ve vahşi hayvanların serendeki kovanlara kolayca ulaşmasını engellemek amacıyla yüksekçe inşa edilmiştir. Bu yüksekçe kapıya ulaşmada ise gövdede yer alan *hatul ağacı* çıkıntıları kullanılır. Bir anlamda merdiven işlevi gören bu çıkıntılar, serenin inşası sırasında yaklaşık 3-4 kadar *hatul ağacının* diğer hatıl ağaçlarından daha uzun kesilmesi ve gövdenin inşa edilişi sırasında dışarıya doğru 40-50 cm çıkıntı oluşturacak biçimde dizilmesiyle oluşur. Serenin doğu ya da batı kesimde yer alan giriş kapısına bu ağaçlara basılarak ulaşılır(Fotoğraf 7).

Giriş kapısı, gövdenin inşası sırasında ve bir insanın ancak girebileceği(geçebileceği, sığabileceği) genişlikte inşa edilir. Seren kapısının açıldığı yerde yer alan boşluk, seren sahibinin ayakta arılara bakımını yaptığı ve bal alınması işlemini yaptığı yerdir. 130-80 cm ebatlarındaki taban genişliği ile 60 cm-60 cm ebatlarındaki üst kapak arasında yer alan bu boşluğun, yüksekliği ise 150 cm kadardır(Fotoğraf 8). Boşluğun her iki tarafında yer alan girintiler, arıların bakım ve bal alma işlemi sırasında araç-gereç ve balların koyulduğu bölmelerdir.

Fotoğraf 8. Serene giriş kapısı işlevi gören ve bir insanın ancak girebileceği (geçebileceği, sığabileceği) genişlikte inşa edilen kısımdan bir görüntü.

Serenlerin çatı bölümü ise ahşap malzemeden inşa edilmiştir. Çatı, başta ayı olmak üzere vahşi hayvanların ve insanların çatıya çıkmasını engellemek amacıyla uzun tutulmuştur. Serende çatı bölümünün inşasına, ana gövdenin üzerine 4 adet *kiriş* yerleştirilerek başlanır. Kirişlerin üzerine 5’er metre uzunluğunda *düver* adı verilen ağaçlar dizilir. Bunların sayısı da 4 kadardır. Düverlerin üzerine dizilen ağaçların sayısı 16 kadar olup döküm ağacı olarak adlandırılır. Döküm ağaçları üzerine en son dizilen (çakılan)

tahtalara, *taban tahtası* adı verilir. Böylece çatı kısmının(baş kısmı) inşası ile seren tamamlanır(Fotoğraf 9). Yapı malzemesi hazır olduğunda serenlerin inşası 5-6 günde yapılabilmektedir. Özel bir seren yapım ustası olmayan serenlerde, inşaat yapan hemen bütün ustalar seren inşa edebilmektedir.

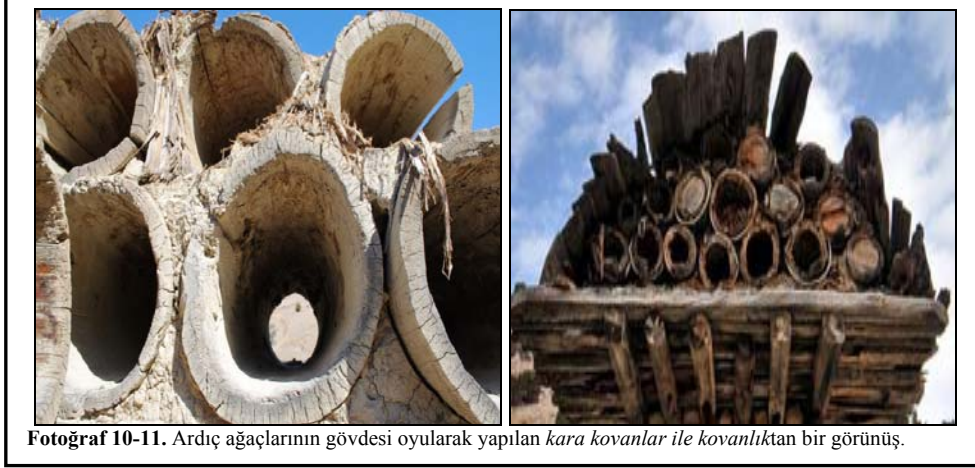

Bundan sonra çatıya kovanların dizilmesine sıra gelir. Yaklaşık 28-30 kadar *kara kovan*, çatı üzerine üst üste gelecek şekilde dizilir. Yapının asıl fonksiyonunu üstlenen kovanlık, ardıc ağaçlarının gövdesi oyularak yapılan *kara kovanlardan* oluşur(Fotoğraf 10). Kovanların üzeri, yağmur ve kardan olumsuz etkilenmemesi için *bastırık* adı verilen ve ahşap-kil karışımı bir yapı harcı ile örtülür(Fotoğraf 11). Böylece kovanlığın inşası da tamamlanmış olur.

Kalın bir boruyu andıran kara kovanların bir tarafı, arıların kışın olumsuz şartlarından etkilenmemesi için yuvarlak tahta kapaklarla kapatılır(ardıc ağacından yapılan kara kovanlar yağmur ve kar geçirmez ve binlerce yıl dayanır). Arının işlediği(çalıştığı) kara kovanın diğer tarafını ise arı, kendi yaptığı mumla kapatmaktadır. Böylece arılar kovanlarında olumsuz dış etkilere karşı korunabilmektedir.

Sedir ağaçlarının 90-120 cm arasında uzunlukta kesilen gövdeleri oyularak yapılan kara kovanların çapları ise 30- 45 cm arasında değişir. Kara kovanların inşası sırasında, arının kovana giriş ve çıkışını kolaylıkla yapabilmesi amacıyla 3-4 cm genişliğinde ve 4-5 cm uzunluğunda çıkıntı bırakılır. *İşlengeç* adı verilen bu çıkıntının(Fotoğraf 12) olduğu

taraf aynı zamanda arının kovana giriş kısmı olup çatıya dizilişte dışarıda bırakılan kısımdır.

Doğu ve batı yönünde dizilen kara kovanların diğer tarafındaki boşluk ise bir kapak ile kapatılır. Seren sahibi kovanların bakımını ve bal alma işlemini kara kovanların bu kesimdeki kapaktan yapar.

Kara kovanlar, serenin baş genişliği de dikkate alınarak 3-4 sıra olacak şekilde üst üste dizilir(Fotoğraf 13). Kovan araları ardıç ağacı kabuğu ve killi toprağın karışımından oluşan bir yalıtım harcı ile boşluk kalmayacak biçimde doldurularak sıvanır(Fotoğraf 14). Bu işlem kış mevsiminde arıların soğuklardan etkilenmemesi ve kovanların sıcak tutmak amacıyla yapılır.

Fotoğraf 13-14. Kara kovanların üst üste dizilmesinde kalan boşluklar, ardıç ağacı kabuğu ve killi toprağın karışımından oluşan bir yalıtım harcı doldurularak sıvanır.

Yapılan mülakatlarda 1970’li yıllara kadar Küçüksöğle köyünde 6, *Kerim ekinliği mevkiinde* 6, *Det deresi mevkiinde* ise 8 adet seren olmak üzere yaklaşık 20 civarında seren vardı. *Serkiz ve Avdancık mevkiinde* 2’şer seren olmak üzere bugün ayakta kalan seren sayısı ise sadece 4 kadardır. Diğerleri ise çoğunlukla sökülmüş ya da yıkılmış durumdadır. Yakın zaman kadar Büyüksöğle köyünde *Göl alanı mevki* ile *Çarşafdıbi mevkiinde* olmak üzere yaklaşık 25 kadar seren vardı. Bugün ayakta kalabilen seren sayısı ise sadece 6 kadardır.

Büyük ve Küçüksöğle köyleri dışında İmecik, Avdan, Ovacık ve Geçmen köylerinde de serenlere rastlanır. Elmalı yöresi dışında Korkuteli İmecik Köyü *İmecik Susuzu*’nda, Saklıkent yakınındaki *Yazır Güzlesi*’nde, Kumluca Dereköydeki *Çakmak Yaylası*’nda, Göladağı’nın eteklerindeki *Göl Alanı mevkiinde*, Beydağlarındaki Ziyaret Tepesi’nin eteklerindeki *Güçükpınarı*’nda da son örneklerinin olduğu biliniyor(Tanal,2010).

Serenlerden ekim ayı ya da kasım aylarında bal alınır. İlkbahar ayının yağışlı geçmesi ve arıların polen ihtiyacını karşılayan çiçeklerin yeterli olması durumunda bir kara kovandan yaklaşık bir teneke bal alınmaktadır. Arıların yiyeceği bir miktar bal ise kovanda bırakılır. Ancak bal üretimi her geçen yıl azalmaktadır. Bunda aşırı otlatma nedeniyle bitki örtüsünün tahrip edilmesi, bitki çeşitliliğinin azalması, tarım alanlarında yoğun olarak

kullanılan kimyasallar ve kuraklık gibi nedenler sayılabilir. Bu gün terk edilmiş olan araştırma sahası serenlerinde, geçmişte üretilen ballar Elmalı ve Antalya'ya pazarlanırdı.

Tartışma ve sonuç

Doğayla insan arasındaki karşılıklı münasebetleri ortaya koymadan, iskâna ait problemlerin ve şekillerin mahiyeti ve tekâmülü hakkında kati ve gerçek sonuçlara varmak mümkün olmaz(Tunçdilek,1967:27). Serenler de insan ile doğal ortam arasında karşılık münasebetin ve buna bağlı olarak ortaya çıkan en uygun ekonomik faydalanma biçimi sonucunda ortaya çıkan kırsal mimari yapılardan biridir.

Son yıllarda insanların doğaya olan eğilimlerinin artması, farklı kültürleri ve yaşam biçimlerini öğrenme merakı, kalabalık şehir ortamlarından uzaklaşma ve kırlarda dinlenme isteği, kırsal yerleşmeleri gün geçtikçe daha yoğun bir şekilde ilgi odağı haline getirmektedir. Son yıllarda özellikle Avrupa'da, Avrupa bölgesel kimliğinin tanıtılması ve küreselleşen dünyada sürekliliğinin sağlanması açısından kırsal yerleşmeler büyük önem kazanmaktadır. Oysa topraklarının büyük bir bölümü kırsal alanda olan ülkemizde, kırsal alanların göçlerle git gide nüfus kaybetmesi ve bunun sonucunda kırsal yerleşmelerin bir bölümünün terk edilmesi, mevcut olanların ise sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerin sonucunda kırsal mimari özelliklerini kaybetmesi kırsal mimarinin geleceği için büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında *kırsal alan*, ekonomik etkinliklerin ağırlıklı doğal üretim kaynaklarının kullanılması ve değerlendirilmesine dayandırıldığı, yüz yüze ilişkilerin göreceli olarak daha yaygın olduğu, yaşam koşullarının büyük ölçüde gelenek ve göreneklere göre biçimlendiği, teknik ve teknolojik gelişmeler ile ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerin yavaş ve gecikmeli olarak gerçekleştiği, ortamlar olarak tanımlanmakta; kırsal alanlar, kent sayılan yerleşim yerlerinin dışında kalan yerler olarak ele alınmaktadır (DPT, 2000).

Kırlarda yaşayan insanlar, doğal çevre şartlarının kendilerine sunduğu imkânlar ölçüsünde sürdürebilecekleri ekonomik faaliyetleri belirlerken doğal çevrede işe yarar her noktaya geçim sahası olarak el atmış ve ondan yararlanma yoluna gitmiştir. En ufak geçim ünitesinden, en genişine kadar hemen her yer kırsal kesim insanların ekonomik yararlanma bölgesi içinde yer almış ve geçim alanları üzerinde sürdürülen her bir faaliyete göre de bir takım meskenler inşa edilmiştir. Binlerce yıllık birikimin sonucu ortaya çıkan, doğal çevre sıkı sıkıya bağlı ve onun izlerini taşıyan ve sürdürülen ekonomik faaliyete göre şekillenen bu meskenler, değişen koşullarla git gide azalan ilgisizlik sonucunda yok olma riski ile karşı karşıyadır. Bunlardan biri de, arılar için bir çeşit sığınak işlevi gören *serenler*dir.

Arıcılık, dünyada yapılan en eski tarımsal uğraşılardan birisidir. Arıların yeryüzünde elli milyon yıldır bulunduğu ve arıcılık tarihinin insanoğlunun mağara yaşamı sürdürdüğü on bin yıl öncesine kadar uzandığı bilinmektedir. Arı ürünleri tarih boyunca insanlar tarafından doğallığından şüphe duyulmayan, sevilerek tüketilen, sağlık koruma amaçlı da kullanılan ürünler olmuştur. Özellikle arıların tozlaşmayla bitkisel üretime yaptıkları katkıların anlaşılması, doğal ürünlere olan talebin giderek artması ve arıcılığın az

sermaye ve düşük girdi kullanımı ile toprağa bağımlı olmadan yapılabilmesi gibi birçok özellikleri nedeniyle günümüzde arıcılık bütün dünyada yetiştiriciliği yapılan ve özel olarak desteklenen bir tarımsal uğraşıdır ve bir çok ülkede profesyonelce yapılan bir meslek olarak algılanmaktadır (http://4uzbk.sdu.edu.tr/4UZBK/HYB/4UZBK_036.pdf, (son ziyaret tarihi:15.10.2010).

Anadolu, dünyada arıcılığın en eski ve en yaygın yapıldığı merkezlerden birisidir. Türkiye'nin coğrafik konumu, zengin florası, farklı vejetasyon tipleri ve iklimsel özellikleri arıcılığın gelişerek sürdürülmesini sağlamıştır. Türkiye yaklaşık 4 milyon koloni varlığı ve 65 bin ton/yıl bal üretimiyle günümüzde de çok önemli bir arıcılık ülkesidir. Türkiye'de yaklaşık 150 bin aile arıcılıkla geçinmektedir. Koloni sayısı bakımından dünyada ikinci sırada bulunan ülkemizde bu arı popülasyonu bir taraftan florada devamlılığı sağlamakta ve bitkisel üretimde verim ve kaliteyi arttırmakta diğer taraftan ise bal ve diğer ürünleri ile önemli bir gelir yaratmaktadır(Fıratlı ve ark., 2000).

Kırsal Mimari Mirasın Korunması ve Değerinin Arttırılması Hakkında Tavsiye(COE, 1989); yakın yıllarda tehlikeye giren tarımsal üretim ve sosyal dönüşümlerin değişen modellerinin geleneksel kırsal mimari varlığını ve yerleşimini tehdit etmekte olduğunu gözlemleyerek; bu mirasın bugün sadece en güvenilir Avrupa kültürü bileşenlerinden birisini oluşturmakla kalmadığına, aynı zamanda yerel gelişimin başlıca etkenlerinden birisi olarak kaldığına inanarak; üye devletler ve Avrupa kurumlarının, tarım ve çevre politikalarını belirlerken hem inşa edilmiş hem de doğal mirası göz önüne almalarının mecburi gereğini vurgulayarak; üye devletlerin hükümetlerine, kırsal mirasın korunması ve değerinin artırılmasıyla ilgili politikalarının oluşturulmasını bu tavsiye ekinde bulunan yönergelere dayandırmalarını tavsiye etmektedir.

Öte yandan arıcılık faaliyeti için büyük önem taşıyan ormanlarımız gerek yapacak ve yakacak odun ve gerekse aşırı otlama ile sürekli bir baskı ve tehdit altındadır. Ormanlarımızın arıcılık için önem arz eden ve bol çiçek veren türlerden; akasya, iğde, söğüt, yabani erik, mahlep, kestane, alıç, akçağaç, badem, ahlât, ıhlamur, kuşburnu, sedir, ateş dikeni, karadut gibi fidanlarla tür bakımından zenginleştirilmesi yanı sıra; geven, hatmi, korunga, laden, kekik ve altın başak türü otsu bitkiler ekilerek de desteklenmesi gerekir.

Kırsal mimarinin en güzel örneklerinden olan Elmalı yöresi serenleri gün geçtikçe önemini kaybetmekte, terk edilmekte, ilgisizlik ve bakımsızlık nedeniyle tahrip olmaktadır. Maddi kültürümüzün bir parçası olan ve kırsal mimarimizin en güzel örneklerinden biri olan bu yapıların envanterinin çıkarılarak koruma altına alınmaları gerekir. Ancak kırsal alanlarda arazide dağınık bir şekilde yer alan bu yapıların sadece koruma altına alınarak korunmayacağı da bir gerçektir. Bu bağlamda özellikle yörede *seren arıcılığının* teşvik edilmesi, kara kovan balının önemi konusunda halkın bilinçlendirilmesi ve tanıtıma ağırlık verilmesi gerekir.

Doğal, kültürel ve ekonomik değerlerin etkileşimi ile farklı bir mimari doku oluşturan serenlerin, kırsal mimari ürün olarak değerlendirilmesi ve yaşatılması kültürel mirasımızın korunması ve gelecek nesillere taşınması bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Baran, M., 2006,** Halk Mimarisinin Halkbilimi Bağlamında Değerlendirilmesine Harran Evleri Örneği. Millî Folklor, 2006, Yıl 18, Sayı 72, s.142
- Ceylan, S., 1995,** Artvin Yöresinin Coğrafi Etüdü. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- (COE., 1989),** Recommendation No. R (89) 6 on Protection and Enhancement of The Rural Architectural Heritage
- Çine, H., 2003,** Burdur’dan Damlalar, Folklor-Halk Bilimi.Arzu Ofset ve Reklam Ajansı 2.Baskı, Burdur.
- Doğanay, H., 1997,** Türkiye Beşeri Coğrafyası.MEB Eğitim Dizisi, İstanbul.
- DPT., 2000,** 8.BYKP “Kırsal Kalkınma” ÖİK Raporu. Ankara.
- Eminağaoğlu, Z. ve Çevik, S., 2007,** Kırsal Yerleşmelere İlişkin Tasarım Politikaları ve Araçlar. Gazi Üniv. Müh. Mim. Fak. Der. Cilt 22, No 1, Ankara
- Fıratlı, Ç., Genç, F., Karacaoğlu, M. ve Genç, H.V., 2000,** Türkiye Arcılığıının Karşılaştırmalı Analizi: Sorunlar, Öneriler. V. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi, Ankara.
- <http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=seren>, (son ziyaret tarihi:11.10.2010).
- http://4uzbk.sdu.edu.tr/4UZBK/HYB/4UZBK_036.pdf, (son ziyaret tarihi:15.10.2010)
- <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=seren&ayn=tam>,(son ziyaret tarihi: 11.10.2010).
- Jordan-Bychkov, T. G. and Domosh, M., 2003,** The Human Mosaic, A Thematic Introduction to Cultural Geography. Ninth Edition, W.H.Freeman and Company, New York.
- Kenneth, S. and Goldstein, 1983,** Sahada Folklor Derleme Metotları(Çev: Prof.Dr.Ahmet E. UYSAL). Başbakanlık Basımevi, Ankara.
- Köse, A., 2007,** Balıkesir Çevresinde Geleneksel Avlu Peyzajı ve Değişimi. Doğu Coğrafya Dergisi, Sayı:18, Erzurum.
- Oğuz, M., 2003,** Türkiye’de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu, Gazi Ü. THBMER Yay. Ankara.
- Önay Tan, A., 2008,** *Ihlamur Gölgesi, Dünya Mutfaklarından.* Gastro, Temmuz-Ağustos, Sayı:46, İstanbul.
- Özçağlar, A., 1997,** Türkiye’de Belediye Örgütlü Yerleşmeler. Ekol Yayınevi, Ankara.
- Tunçdilek, N., 1967,** Türkiye İskan Coğrafyası Kır İskanı(Köy-Altı İskan Şekilleri). İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları No:49, İstanbul.

Kırsal Mimarinin Örneklerinden ‘‘Serenler’’in Coğrafi Açıdan İrdelenmesi